

Pipi-wharauoa

HE KUPU WHAKAMARAMA

Te Pipiwharauroa, He Kupu Whakamarama.

Nama 26.

GISBORNE.

Aperira 1900.

TE MATE URUTA.

Ko te mate uruta i patu mai ra i nga Maori o te Tai-hauauru o Inia kua tae mai ki Poihakena patu ai. He mano, he mano nga maori o Inia i mate; nga tino taone i patua e taua mate ko Pomapei raua ko Puna; i nga tau e toru e 70,000 nga tangata o Pomapei i mate, he Maori te nuinga. he ruarua nei nga pakeha. I tera tau ka tae mai taua mate ki Niu Karetonia, no Pepuere nei ka u mai ki Poihakena, ahea ra whakawhiti mai ai ki Niu Tirenī nei? He tino mate kino atu tenei; he tere tonu te mate o te tangata, he ruarua hoki nga tangata e ora mai ina pangia. Te timatanga i rite rawa ki te piwa, engari kia roa ka pupuhi te kaki, te keke ranei o te tangata. Kei te kimi tonu nga takuta he rongoa mo tenei mate nanakia. Te rongoa kua kitea e tetahi takuta Hurai whaoria ai ki roto ki te pokohiwi o te tangata, penei me te pokapoka hei arai atu i te mate putaputa ara i te "Small-pox." Kua mate etahi takuta i runga i te kimihanga he rongoa mo tenei mate e kiia nei he *pupouiki*.

Te mea hei titaritari haere i te mate nei he kiore, ko tana patunga hoki tena i te tuatahi. Ki te kitea te kiore e wharona ana, kua mate e kore e takitaro ka pangia te tangata. Kei te patua te kiore i nga taone inaianei, e utua ana i etahi taone i Ahitereiria e rua pene mo te kiore kotahi, i Niu Tirenī kotahi pene.

Kei te tahia nga wahi paru o nga taone, koi ara hoki nga whenua momona hei tipunga mo taua taru; e tahuna ana hoki etahi whare. Tino tupato atu to tatou Kawanatanga kei tae mai taua mate ki Niu Tirenī nei. Kia kotahi tekau rawa nga ra e herehere ana nga tima mai o Poihakena katahi ano ka whakauria nga pahihi ki uta. Kua tae tenei mate ki Honoruru, ki Hana-Paraniko. Ki te tae mai ki Niu Tirenī nei ko te Iwi Maori hei tahinga ma tenei atua whakariharahi. He paru te puaki o te autai mate nei, na reira i tika ai kia whakapaia o tatou kainga, whare, me o

tatou tinana. E ki ana ko ngati-taua ko te Maori, "I tawhiti ano te hoa-riri e hanga ana te pa."

I te tau 1665 ka puta tetahi mate uruta tino kino atu ki Ingarangi, i runga i te kino o nga tiriti, i te paru, me te pipiri o te tu o nga whare. Ko Ranaia te taone i tino whiua e taua mate. I te marama o Hurae, 1100 nga tangata i mate ia wiki, ia wiki; i a Hepetema 10,000, mutu rawa ake te tau ka eke ki te 100,000 nga tangata i mate. Kore rawa i taea te hanga he kawhena mo nga tupapaku, heoi ano i whakapurangata ki roto o nga rua nunui. Ia po, ia po, ka tangona te reo o nga tangata mau tupapaku i runga kaata, e patu ana i nga pere me te karanga ano "Mauria mai o koutou tupapaku! Mauria mai o koutou tupapaku!" Ko nga whare he tupapaku i roto i tohungia ki te ripeka whero me enei kupu "E te Ariki tohungia matou!" I kiia taua mate ko te "Mate Paago" (Black Death).

I te tau 1666, ara i te tau i muri tata tonu iho o te paanga o taua mate, ka wera a Ranaia i te ahi, he ahi nui whakabarahara, tata tonu te pau tetahi hawhe o te taone, e toru ra i ka ai.

E 400 nga tiriti i wera, 13,000 nga whare, tokowaru ano nga tangata i mate. He tino mate tenei, otira na konei i ora ai a Ranaia i te mate uruta. I te paanga i te ahi o nga whare tawhito, ka tangua he whare hou, ka whakawhanuitia nga tiriti; ko te mutunga tenei o te hoki mai o taua mate ki Ranaia, a mohoa noa nei. Kei te penei ano a Poihakena, ko nga wahi paru o te taone e kaha ara te pangia e te mate uruta hou nei. Na reira e te iwi, e tumatatenga ana matou, ki te whiti mai tenei mate ki Niu Tirenī nei, ko taua ko te Maori hei tipunga ma tenei atua kuku. Whakapaingia nga kainga, nga whare, a ki te tae mai te mate uruta nei ki konei me rere ki te koraha ki nga maunga noho ai.

No te 21 o tenei marama ka kitea kua pangia etahi kiore i te waapu o Akarana e te mate uruta. Kaore ano he tangata kia pangia.

HE TOTO; HE WAI.

"I werohia tona kaokao e tetahi o nga hoia ki te matia, a puta tonu mai he toto he wai." Hoa. xix. 34."

Ko te Paraire Pai i tenei tau i te 13 o nga ra o Aperira. Ko te tino ra tenei e whakamamaratia ai e te "Hahi puta noa i te ao" te matenga o te Karaiti ki runga ki te ripeka mo nga hara o te ao katoa. *Te Paraire Pai!* I pai ai ki etahi tangata he mutunga no ta ratou mahi i taua ra, a hei te Mane i muri iho kanui nga ngahau, nga reihii hoiho me era atu mahi kukume ke, roroni i nga whakaaro o te tangata kei tauri ki te mea nui atu i pa ki tenei ao — te matenga o te Tama Kotahi a te Atua. E haere ana ki te 2000 tau o te matenga o te Karaiti; i te tawhito o te korero o tona matenga ka utunga te taringa me te mea nei he korero-tara, kaore e oho te ngakau, a, apopo ka rangona he mate hou kua puta mai ki te ao, ara ko te utunga o te ngakau. Otira he mate tawhito tonu taua mate, no te wa ano i a Paora, ina hoki i mea ia mo etahi tangata o tona takiwa, "Kahore o ratou ohohonga, a tukua ana ratou e ratou ano ki te hiahia taikaha; riro pu ratou ki te mahi i nga mea poke." Epeha iv. 19. Tekia ai etahi tangata na te kaha o te rewera i hara ai ratou kaore i ratou ano ratou i tuku ki te kino.

He korero tawhito te matenga me te aroha o te Karaiti, tena ki te ngakau kua oho he korero e hou tonu ana i nga wa katoa, he korero tino whakamiharo rawa.

"Korerotia mai ki a au te korero tawhito

O nga mea ngaro o te rangi.

O Ihu me tona kororia

O Ihu me tona aroha.

Kia mara ma te korero mai ki a au

Ano ki te tamaiti iti.

No te mea e ngokore ana, e mauiri ana au,

A kua poke kaore he kai-awhina."

Ko taua korero tawhito nei ano taku ka whakamarama nei ki a ratou, ki nga kai-korero o "Te P. piwharao." Whakarongo e te hoa, kua whanganga e koe to ngakau mai ki nga korero o te whawhai, ki era atu korero hoki o te ao maori, kaati ina te paku taro hei whangai mo to taha wairua, mo to taha rangatira e whakatikia nei ki te kai e to taha ki te kiki-kiko.

He toto; he wai. E mara ana te whakautu a te Papieta na te Karaiti tonu i tuku atu tona wairua, a ihi ana i runga i te ripeka ko tona tinana anake. Tera ano tetahi whakautu kei nga takua mata; e ki ana ratou na te pouri a te Karaiti i patu, ara ko tona ma-

nawa i pakaru. He mea tenei kua kitea e nga takuta; ki te mate te tangata i runga i te kaha o te pouri, o te koa ranei ka pakaru tona manawa, a ki te werohia tona tinana ka puta mai he toto he wai. I mate tetahi kaumatua o Kariki i runga i te tino nui rawa o tona hari i te putanga o tana tama i te purei omaoma, he mea tino honore rawa hoki tera ki nga Kariki o mua. Ko te tangata i puta kaore e utua ana ki te moni, penei me nga takaro o nakanei, engari e karaunatia ana ki te rau oriwa. Nui atu te honore o te rau oriwa ki te Kariki i te moni.

Mehemeca he tika te ki a te takuta na te pouri a te Karaiti i mate ai, he tino korero aroha rawa tenei, mana noa kaore e pa te ngakan o te tangata. Tirohia te *Waiaata* 69, te 20 me te 21 o nga rangiri. "Maru noa toku ngakau i te tawahinga; a pouri noa iho ahau; i titiro ahau ki tetahi hei aroha mai, a kore ake; ki nga kai-whakamarie hoki, a kihai i kitea e ahau. I homai e ratou he au hei kai maku: i tuku mate-waitanga ano i whakainumia ahau e ratou ki te winika." Ko tenei *Waiaata* he poropititanga mo nga mamaetanga me te matenga o te Mihiaia, e tautoko ana hoki i te whakaaro ana takuta ko te take i i mate ai a te Karaiti ko tona manawa i pakaru i te tino nui rawa o te pouritanga i pa ki tona wairua. Ko enei kupu "maru noa toku ngakau," ki te reo pakelā e penei ana, "*broken my heart*," ara pakaru noa te kua manawa (ngakau). Ehara hui tenei i te poropititanga mo te pakarutanga o te manawa o te Mihiaia i runga i te ripeka, a puta mai ana he toto he wai? E mohio ana tatou ki tona mamaetanga whakarahara i te kaari o Kēlemame i maringi ai tona kakawa, "ano he tepe toto e turuturu iho ana ki te whenua." Kua kitea atu e ia te ripeka moni, me nga hara o te ao e rukea ana ki runga ki a ia, a oho ana tona wairua hara-kore. I a ia e ihi ana i runga i te ripeka i Kawari ano kua tauri he te mara o tona Matua i te kitenga iho i a ia kua pake i nga hara o te ao, katahi ka karanga ano ia, he nui te reo, ka mea, "Eri, Eri, rama hapikatanu? ara, E toku Atua, e toku Atua, he aha koe i whakarere ai i au?"

E te ha kua tutuki i a te Karaiti te taha ki a ia; kua oti nga mea e tika ai kua ora te tangata. Kua whakahēke ana tetahi hei whakaitenga mo te ture a Ihu wa, "Ki te kahore hoki he ringihanga toto, kahore he muru ga hara." *Hipera* ix. 22. Kua oti te taha ki a ia, ko te taha ki a koe e toe ana. E manako ana ranei koe ki a te Karaiti hei kai-whakaora mou? E whakaae ana ranei o ngakau ko te ringihanga o ona toto hei take maringi mo o

hara? Kua rongu nei koe i tona manawanui-tanga, i tona mamaetanga, i tona matenga mou, he aha tau mona? Tahuri atu ki te mahi ki a ia, hoatu o ra whakamutunga ki a ia; kia tu rawa ano te ringa ki te mahi ki a ia ka haere ai i te huarahi o nga matua, o nga tipuna. Mana koe e whakakaha, ma tona wairua e whakahou te ngakau. Ki te tahuri koe ki a ia inaianei nui atu te huri o tona ngakau, ka waiata nga anahera o te rangi ka maringi nga roimata o te reinga. "Ka kite ia i ta tona wairua i uaua ai, a ta'u ara te ngakau." Ihia 53, 11. Tirohia Ruka 13, 10. me Hiperu 12, 1, 2.

Otiira e te hoa, ki te whakakawea koe ki te aroha noa o te Atua, ki te takatakahi i ona tohu ki raro i o waewae, kaati he tukituki tuarua tau i te ngakau o te Tama a te Atua. Ka kino ke atu tau patunga i a ia i ta nga Hurai, ano koe e whariri ana ki te rawera i runga i te tinana mate o te Karaiti. "Ki ta koutou whakaaro e kore ranei e tika kia rahi ake te whiri mo te tangata, i takahi ai te Tama a te Atua, i meinga ai hei mea noa nga toto o te kawenata i whakatapua ai ia, a whakaiti ana i te Wairua o te aroha noa?" Hiperu 10, 29.

Whakarongo ki te tangi a te Kai-whakawea "He kahore noa iho ianei tenei ki a koutou, e te hunga e haere nei i te ara? Whakaaro mai titiro mai, e rite ranei tetahi mamae ki toku mamae?" (Tangi a Heremai 1, 12.)

No toa te toru e tangi mai.	I ta nga ringa i te whao
I reinga ai i Kawari?	I weraia te kōwhiri
No te Atiki atawhai	I pupu pa nga toto ra
He kawenga na te mamae.	I runga i te ripaka.

TE HUI KI WHANGARAE.

Ki te Etita o Te Pipiwhararua,

E hoa toa koe. Tenei etahi kupa ruarua hei huringa atu ma ta tatou mau ki nga toipito e wha o nga Motu nei. Ahakoa kei te wahi korahi matou e hauna nei ko Whangarae, e puta ana ano te hiahia kia rangona o matou reo, me te ahua o a matou mahi.

Ko tetahi o nga kai-whakaako o te kura a Miss Denker, no te toru o nga ra o tenei mararama i haere ai hei kai-tiaki turoto i te Hōhipera o Ponake. He tiro waihiue pai ia, he atawhai, he aroha, he mate oha ki te tangata. I wehe pai atu ia i runga i te rangimarie. Kaore ano kia whakaturia he whakakapi mo tona turanga engari kei te rapua.

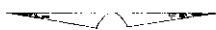
No te toru o nga ra o tenei mararama ka tu te hui ki konei. I tae mai ano nga tangata maori o Te Hōiere, o Okoha, o Wairapa,

me tetahi atu wahi o Ao tea rau. E rua nga tina nana i uta mai. Ko nga tino tikanga i kauwhautia e nga kai korero ko te whakamutu i te kai i nga wai-kaha, ko te taatoko i nga mahi pai i waenganui o te Iwi Maori. Kotahi rau e ono tekau ma rima katia i hui.

I runga i te hiahia o etahi o nga Maori kia kite ratou i te mahi a nga tamarii o te kura e hiahia nei hoki etahi o ratou kia tu he kura ki Okoha, ka whakaetia e te kai whakaako e Miss Kelly. I te ahiahi o te 12 o nga ra ka hui atu nga tangata ki te whare kura ara nga taatamariki. Ko nga korohiue me nga kula kihai i tae. Ko nga mahi, he waiata ropa, he haka pakeha, he whai-korero i roto i te reo Ingarihi. He nui ano te kua me te whakamomoti a nga tangata ki te kau-whakaako me nga tamarii, a a mo te tere ki te hopu i to te pakeha reo. I te rangonga o nga kula, o nga koroua, ka tono kia kawea atu kia kite hoki ratou. Ka tuuwaitia ano ki te kairua Maori, me te whakamomoti ano nga kaumatua. No te 16 o nga ra ka hokihoki nga tangata ki o ratou kairua.

Kia ora koe i roto i nga mahi a te Ariki i raro hoki i te mana o te Atua.

NA TE WAIHAERE HIPAKAITI.

TAKU KOKA.

"E kororotia ana tetahi rakau kei Inia, Ahakoa kumua e te ra e te rangi

Kia tiria noa atu ona mara,

Kia toro, kia puawai whakarunga,—

Otiira konohi toru ki te whakapiko i ona mara

Ki tana whenua ano i arohaia e ia,

No reira nei tona oranga, i tipu ai, i mahana ai

Tona tinana o tora whakantanga mai:

Waihoki, ahakoa kumua kua e nga tui hoa

Whangarae ki te rangonui, (ina rangonui.)

Otiira, e toku koka aroha, ka piko toru te ngakau

Ki a koe, i runga i to te aroha kōingotanga.

Ko te rakau e kororotia i te waiata nei he panianua (banyan tree), kei Inia e tipu ana, ko ona mara piko ai ki te whenua, a tipu toru atu hei tinana ano mo te rakau. Ko tenei te rakau whakabarahara atu i te ao, kua noko ki raro i tora taumamaruranga te 7,000 hōia, a nui atu i te toru tekau eka o te whenua e kapi ana i a ia. E tu tonu ana tona aroha ki tona whaea ki te whenua, ahakoa piki whakarunga ka konohi tonu ki te hoki ki te whenua, waihoki, e tana, e hine, kia aroha, kei wareware koe ki a ia paha nei koe i puta mai ai ki tenei ao, rana nei koe i whalati, i whangai; kia ata mui i a ia; manaakitia, whakahia ona ra whakamutunga; apopo koe aroha ai ina ngaro atu ia i o tirohanga kanohi, mui hoki to rongu ki a ia e karangana ana i to ingoa.

R. T. M. K.

NGA TAMARIKI MOHIO O TE IWI MAORI.

Apirana Turapa Ngata, M.A., L.L.B. Ko Apirana anake te Maori o Niu Tirenī kua whiwhi ki nga tohu matauranga o te Pakeha. Kua to ia hei tino roia mo te Hupirimi Kooti o Niu Tirenī. Ko Ngati-porou tona iwi.

Hamiora Hei. Kua paahi ia i nga wehenga e rua o te tohu roia L.L.B. Kotahi te wehenga o taua tohu hei malinga maha, a ki te paahi ia i taua wehenga kotahi ka tino riro i a ia taua tohu. Ko te Whanau-a-Apanui me Ngati-porou ona Hapu.

Reweti T. Mokena Kohere. I te kura mii ia i Otautahi. Kua paahi ia i te wehenga 1 o te tohu matauranga B. A. Kotahi te wehenga e toe ana, ki te paahi ia i taua wehenga ka tino riro mii i a ia taua tohu. Kua to ia imatanahi hei mahiia tuarua mo te Kura Minita i Te Raukahi-katea, Turanga. Ko Ngati-porou tona Hapu.

Tutere Wi-Repa me Pita Paka. Ko enei nga tamariki Maori kei te Kura Takuta i Otepoti. He mahi tino uaua tenei, katahi ano ka whawhata e te ringa Maori. Tena ra e tama ma e...! kia kaha, kia kaha! Ko Tutere Wi-Repa no te Whanau-a-Apanui me Ngati-porou, ko Pita Paka no Te Atiawa, Taranaki.

Perere Peneti. I kuraia ia ki te Kura Minita i Whakatu. I paahi ia i te wehenga 1 o te whakamatauranga miihita pakeha. Kei Taranaki ia e kauwhau haere ana imatanahi.

Ko enei nga tamariki mohio o taua o te Iwi Maori, ko ratou hoki nga kai-whakatukoto korero mo Te Pipiwharurua. Tena atu ano etahi tamariki mohio mo etahi atu wa ka whakahu ai i o ratou ingoa, ko te hunga whiriwhiri anake tenei i runga ake nei.

TE MAORI ME TE WHAWHAI.

Kaumi te ririka o te mano o te Maori ki te haere ki Awherika ki te whawhai, oira i nga tikanga huihua a te pakeha, kaore e puta te takaretanga o te ngakau. Kotahi te tino Maori kua tae kei te whawhai ko Hōhepa no Motea, Heretaunga, ko etahi he hawae-kāihe: ko James Thorpe, he tamahi tawhito no Te Aute, no Whanganui, ko Wiri Piti no Turanga, ko Waata Karawe, no Hauaki, ko toa iwi ko te Whakatohea, ko Hone Waka no Opotiki, ko tona iwi ko Ngati-porou, ko Jim Poynter,

no Turanga, ko Pekama Aata, no Ngati-porou, me te Paki (Withers) no Opotiki. Kaore ano tetahi o enei tangata kia pangia e te aitia: ko Wiri Piti, ko Timi Taapu, ko Waata Karawe no te ope tuatahi ano i haere ai, kua matototia ratou ki roto o te whawhai. Tena ra e tama ma e...! e tapu i o koutou ingoa!

Alakoa ra kaore ngati-tana te Maori e whakaeitia kia haere he maha ano nga huarahi hei whakaputanga mo to tatou aroha, mo to tatou a tohu ki te mana whakabararata atu i te ao, atu, te maha o to tatou Kuiri. He kōhi mōri tetahi mahi hei oranga mo nga ponaru mo nga pahi a te hunga kei te mau i te patu, kua hinga ranei kei raro. Kei te kōhi te pakeha, awhi ana! I tu he hui mii na Heretaunga me Wairarapa ki Papawai, hei whakarawe mōri mo tenei tikanga, a hui katoa te mōri e £431. He tino ra mii tenei, i hui ai te mano o te tangata, Maori, Pakeha. Nga mahi he hōheheke taonga kararehe, me era atu tūi hūnga, he ngahau he whawhai takaro. I te whawhai takaro te whawhai ki te Awa-o-Mōta, ko Ruamahanga te awa, ko nga Maori te Ingiriki ke te pakeha te Poi. Kaore nga Maori i pū hei Poi ratou ko te Poi i mate. I runga hōho katoa nga tūia e rua, he pū-repo mihini ta tetahi a ia ta tetahi tūia. Tena nga runga o tenei whakaro te toia haere na i nga wahi katoa o te ao.

I tu aro tetahi hui mii a te Maori ki Pōneke, ko nga iwi i reira no Wairarapa no Otaki me etahi wahi atu. Ko to ratou pahi i waenganui tonu o te haene, i roto o te pupa kirikiri. A ratou mahi he hūka, he whakatu hōki ki te pakeha i etahi tikanga, me etahi mahi a te Maori. Nui atu te haere o te pakeha kia kite i taua iwi, a hui katoa nga mōri i riro i a ratou e £500. I te haerenga o te ope taurua i uru aro ratou ki nga mahi pū-porouaki, o ratou kai-whakahaere ko Timi Kura, ko Tamahau Mahupuka.

Ko ta Ngati-porou kōhi i tukua ki roto i nga pū-tap tā, kati ka reira ko kua tino mohiotia te nuinga. Ko te tino aroha ia o Ngati-porou ko te tukanga o to ratou ingoa i a 'Porourangi' ki a Rore Rapata, he mere tana mea, he mere no mua iho no nga tipuna, na Tuta Nihonihi i taku.

I ki te Pūmua, mehehea e whakaeitia aua te Maori kia haere e kore rawa e roa kua rite te 2000 tamatane mo te haere. Kua tae mai te waka a Hōhepa Tiamupirini te hekeretari o nga Kōriki, ki te Kawana, he mea mai—

"NUI ATU TE HARI O TE KUINI MO TE NGAKAU O TE IWI MAORI MO TO RATOU HAATA HOKI KI TE AWHIHA."

NGA TAKE O TE WHAWHAI KI TARANAWAARA.

(NA REWETI T. MOKENA KOHERE.)

He maha ano nga Maori e whakawhirinaki ana ki te taha o te Poa; ki ta ratou whakaaro te tino take o te whawhai ki Taranawaara he minamina no te Ingarihi ki te whenua o te Poa. I puta ai pea tenei whakaaro i a ratou he rongono no ratou ki nga pakeha kuare e whakakino ana ki te Ingarihi, otira te tino take ki taku whakaaro he kuare, he mamae no te ngakau mo nga mate i whakapangia e te pakeha ki te iwi Maori ki o ratou whenua hoki. He tika ano o tatou nei mate, otira he iwi rangatira atu taua i te nuinga o nga iwi maori o te ao; chara noa iho o tatou nei mate i nga mate e pa ana ki te iwi maori o Taranawaara. Taria e hoki ai ano aku kupu mo te iwi maori i raro i te mana o te Poa.

I te mea kahore ano kia timata noa te whawhai ki Taranawaara i whakaaturia ano e Te Pipiwhararua te ahua me te timatanga mai o te koroni o Taranawaara. I to kaha rawa o te kino o te Poa ki te Ingarihi ka heke mai i Keepa Koroni ka noho ki Taranawaara i te tau 1840 (te tau o te Tiriti o Waitangi). He iwi mangungungu nga kai noho o te whenua, no ratou te whenua he mea mura na te Poa. E waru nga tau i riri ai te Poa me nga maori katahi ano ka whakaturia te kawanatanga otira kaore i mutu te riri a te iwi maori. I te hohatanga o te Poa i nga Huuru i te raruraru noa iho hoki o te whenua, a tae mai aca ki nga wahi o te Ingarihi e tutata ana te owahi, ka riro na Ingarangi i whakahaere te kawanatanga o Taranawaara—ko te rironga tenei o Taranawaara i Ingarangi, ara ki raro o tona mana.

I te tau 1881 ka whawhai te Poa ki Ingarangi he kore no ratou e pai kia noho tonu ratou i raro i tetahi mana ke atu. Te parekura nui i luinga ai te Ingarihi i tenei whawhaitanga ko te Puke ki Matupa; e mate ana te Poa me he mea kaore i houhia te rongu e te kawanatanga a Karaitiana. I te tuinga i te tiriti whakahokia ana a Taranawaara ki te Poa; heoi ano ki Ingarangi ko te ingoa kau. No te tau 1881 tenei tiriti, no te tau 1884 ka whakahoutia ano; ko te ingoa ia o Ingarangi i uhi tonu ki runga o te whenua.

I te nui o te koura i kitea ki Taranawaara ka heke mai te mano o te tangata o etahi atu wahi ki te mahi koura, a na a ratou moni i whakahaere nga rua koura i nui ai nga hua. I mua atu o te whawhai nei, nui ke atu nga tangata o waho, i nga Poa. Otira ko to ratou ahua i

whakaritea ki nga mangumangu, kaore o ratou roo i roto i te kawanatanga; ahakoa ko ratou ki te utu i te nuinga o nga takoha, kaore ratou e ahei te pooti, te tu ranei hei mema.

No te Poa anake nga kai-whakawa me nga pihihimara. He tokomaha o te Ingarihi i tukinotia; i tetahi tau ake nei ka kohurutia tetahi tangata Ingarihi, otira kihai te ture i kaha ki te rapu i te kai-kohura. Ko nga tanariki a nga Ingarihi kaore i whakaaetia e te Poa kia whakaakona ki te roo Ingarihi. Ko wai imeti te tangata e kaha ki te whakamomori? I rite te ahua o te Ingarihi ki te pononga. I runga i to ratou mate ka karanga ratou ki Ingarangi kia awhinatia ratou.

I te tau 1895, i runga i te tono mai, ka whakaarabia e Takuta Hemihana tetahi ope mana e 512, i runga i tona ake ingoa, chara i te mea na te Kawanatanga o Ingarangi i whakahaui mai. Kaore taua ope iti i whai wahi, i mau herehere katoa. I riro ano aua herehere ma te Kawanatanga o Ingarangi e whakawa, e whiu hoki, mo ratou i pukanoa ki te whakaaara whawhai.

I a Mei 24, 1899 ka tae te pihihana i hainatia e te 21,000 Ingarihi e noho ana ki Taranawaara he inoi ki a te Kaiti kia mahara mai ki a ratou e tukinotia ana e te Poa. No muri iho i tenei pihihana ka timata te tohe a te Kawanatanga o Ingarangi ki a Kurutia, tumuaki o te Poa, kia whakaaro ia ki nga Ingarihi e noho ana i tona whenua. I kite a Ta Ara-whu Mirira, te Kawaea o Keepa-Koroni, i a Kurutia, otira i takahua a Kurutia. He ngawari noa iho te tono a Ingarangi, ara, kia rima tau te tangata o waho e noho ana ki Taranawaara ka rite tora mana ki to te Poa. Kaore a Kurutia i whakaae; ki a ia kia whitu rawa tau. I enei ra tino kaha atu te hoko pu, paura, pu-repo a te Poa, me te ata tohe tonu ano a Ingarangi. Tino nui atu te kaha o Roore Tapere, te Pirimia o Ingarangi, me Hohepa Tiapirimi, te Heikeretari o nga Koroni, ki te whakamanawanui ki nga mabi a te Poa. I whai a Ingarangi ki ata whakaritea taua raruraru i runga i te rangimarie. Otira i a Ingarangi ano e huruhuri ana, ka tae atu, i a Oketopa 9, 1899, te 'kupu whakamutunga' (ultimatum) a Kurutia, he ki atu naama ki te kore a Ingarangi e whakaae ki tana whakaaro ara, kia whakakohikohia atu nga hoia e noho tata ana ki Taranawaara, ka timatatia e ia te whawhai. O mua iho, a, katahi ano ki te Poa te iwi tuatahi ki te tuku 'kupu whakamutunga' ki Ingarangi. Nui atu te whakahihi, te whakapeha, o nga kupu o te waea a Kurutia, a i te panuitanga ki roto ki te Paremata, miharo ana te tini o te tangata. I a Oketopa

11 ka timatatia e te Poa te whawhai, a i te 12 o nga ra kua uru rawa ratou ki Nataara, he whenua no te Ingarahi. Kia kore ano ianei e toto te ngakau i te mea ka tae tonu mai kei te marae e takatakahi ana?

Ko tenei whawhai, na te Poa ano i whakakoiko. I pobelie ratou i te ruarua rawa o te Ingarahi tera e aia e ratou ki te moana. No mua noa atu i whakariterite ai te Poa mo tenei whawhai. He whakaaro kua rite noa atu i te Poa raua ko te Arai Piri Teiti, ara, he whakangaro i te mana o Ingarangi i Awhe-rika katoa ki te Tonga. I mea ratou ki te mate i a ratou te Ingarahi i te tuatahi, ka awhina katoa i a ratou nga mano o te Tatimana e noho ana ki Keepa Koroni, he mahara tera e raru i a ratou a Tianara Waiti. E ki ana te kupu a nga pakeke, "*He tangi to te tamarihi, he whakama to te pakeke.*"

Me whakaaro te urunga noutunga o te Arai Piri Teiti ki tenei whawhai, kaore nei hoki he kino i waenganui i a raua ko Ingarangi. Mehemea he tino hiabhi to Ingarangi ki te whawhai kua rite noa atu nga mea katoa mo te riri, tena ko tenei, kua aua noa atu te whawhaitanga katahi ano ka tae mai nga hoia, ko nga pu-repo hoki a te Ingarahi kaore i rite ki a te Poa te papai, te kaha. Na nga heramana me nga pu-repo o runga i nga manuao i totika ai.

Mo te taha ki nga Maori o Taranawaara. Ki Niu Tireni nei kei te Maori ano te tikanga mo tona tinana, me ona rawa katoa. E whai mana ana te Maori o Niu Tireni ki te pooti mema, ki te whakatu ranei i a ia kia pootitia hei mema. Tena ki Taranawaara e whakari-tea ana nga Maori ki te kararehe, e puhia noutia ana i etahi wa hei takaro.

E tubia ana ki waho o nga whare-karakia o te Poa "*Kana te kuri me te Maori e uru mai ki tenei whare.*" Kei te panuitia e nga nu-pepa te reta a te tuahine o te Pirimia o Keepa Koroni, he karanga naana ki nga iwi Karaitiana kia inoi mo tenei whawhai kia whakakahangia te Ingarahi. Te take, haunga te he o nga ture te mate o ratou na whaka-pakeha, engari mo te tino tukino a te Poa i nga iwi maori; kia ora ai aua iwi.

Ko nga Poa, ara ko nga Tatimana, i Keepa Koroni e rite tonu ana ki nga Ingarahi, kotahi tonu te ture mo te katoa. Ko te Kawana-tanga inaianei he Poa, ahakoa no te Ingarahi te whenua, otira ki Taranawaara rere ke, he ture ke mo nga Poa, he ture ke mo nga Ingarahi. Kei hea te tika? E kore ianei te Ingarahi e manaa, kaore nei hoki tona ngakau e mohio ki tenei tikanga? He kino te whawhai

he wehi, he manaa, he pouri, otira he kino ke atu te noho whakataurekarekatia o te tangata.

TE WHAWHAI KI TARANAWAARA.

TE MATENGA O TIANARA TIUPETE.

He nui whakabarahara te pouri i pa ki te Poa i te matenga o Tianara Tiupete, tumaaki o nga hoia katoa a te Poa. Ehara i te mea na te mate, na te hoari ranei a te hoariri, i tuku taua kaumatua ki raro, engari na nga tui mate e pa mai nei ki te tangata.

I puta ano he kupu whakamahi ma Tianara Waiti ki taua kaumatua. I mea ia i taua whai-korero i Keepa-tane, "*He tino hoia a Tianara Tiupete, he tino tangata toa, he tino tangata e mohio ana ki nga tikanga rangatira o te whawhai.*" I muri tata tonu iho o tenei whai-korero ka tae mai te whakaatu kua mate a Tianara Tiupete.

Ahakoa he hoariri a Tianara Tiupete, otira i runga i te pai o ana tikanga, o ana whakahaere tino nui atu te paanga o te pouri ki te Ingarahi i tona matenga.

I patu waea te Kuini ki a Tianara Rapata kia whakaaturia ki te pouru a Tianara Tiupete tona pouri mo te matenga o tana tane. I tae ano he pahere putiputi, ma nga herehere o te Ingarahi e noho ana ki Piritoria, ki runga i te kawhena o Tianara Tiupete i a ia e uhungatia ana, hei whakaatu i to ratou pouri mo te matenga o taua kaumatua tino toa.

Haere ra, e Koro! i nanahi tata ake e rongu ana mano i to mo; i tenei ra ia kua huini atu koe ki ou tupuna.

Ano te hinganga o te marohirohi!

TE HINGANGA O TE INGARHI.

I pa tetahi raruraru ki te ope a te Ingarahi i raro i a Tianara Poroti-watu (Broadwood) ki Koonopuriti, he wahi e tata tonu ana ki Poroc-mepoteini i tonoa e Tianara Poroti-watu tetahi wehenga o taua ope ki mua me nga pu-repo e ono. I kitea mai taua ope e te Poa, katahi ka whakatakotoria mai a ratou matua. Kore rawa he maharatanga ake o te Ingarahi kei te tatata mai te hoariri ka whakabemo taua ope kei roto o te kupenga kua oti ra te whakatakoto katahi ano ka maranga mai te Poa i mua, i muri, i nga taha. Haere atu ana taua ope i te ringa o te Poa, kaore rawa i paku te pu i aha. He tino mahi kaha te oranga o te wehenga ki muri o taua ope i tino pebia rawatia hoki e te Poa. I puta ano te ingoa o Niu Tireni i tenei

whawhai. I tino kaha ratou ki te pehi atu i te Poa i te mea e hoki whakamuri ana te nuinga o te ope, 17 hoki o ratau i riro herehere atu i te Poa.

Kanui nga whakahe mo nga kai-whakahaere ara i te kore kaore i tukua he kai-tutei penei kua kore tenei raruraru e pa mai ki te Ingarahi.

KA TINO KINO TE HAERE A TE POA.

I pa ano tetahi raruraru ki te ope a te Ingarahi, i Rerepaaka, e 36 maero ki te tonga o Poromempoteini. Tera tetahi wehenga o nga hoia i raro i a Tianara Kataka, e 600 i haere ratau ki te mataki i te wateatanga o te whenua. I to ratau hokinga mai ka tutaki ki tetahi ope a te Poa e 5,000. E 21 haora e whawhai ana ka tuku tana ope i a ratou ano hei herehere ma te Poa, i te mea hoki kua whakaaemo katoa a ratau mata, kua pau nga kai, kua kore he wai. Kaore a ratou pu-repo. Kotahi tekau o ratou i mate rawa, e 35 i taotu, e 546 i riro herehere.

KA RARURARU ANO TE INGARAHII.

I te mea e tiaki ana etahi o nga hoia o te ope a Tianara Kitini e 50, i tetahi paamu e tata ana ki te awa o Riiti, ka whakaahea e tetahi matua a te Poa e 400. E wha nga ra e kawe ana, katabi ka pau nga kai, ka mateniate katoa nga hoioho, ka tuku hoki ratou i a ratou ano ki te hoo riri. He tino tea taua 50.

Ka waiho auau tonu te mahi a te Poa. Korikori ra e koro Rapata, whakaata i a koe!

TE OPE A TIANARA RAPATA.

Katabi ano ka korikori a Tianara Rapata. I roa ai tana haere, he mateniate mo nga hoioho a te ope a Tianara Piriti, otira inaianei kua tae atu etahi hoioho hei whakaaru mo era kua mate ra, kua tae atu hoki he kakahu mahana mo te ope. Kanui te makariri o taua whenua inaianei.

MAWHEKINGI.

E 2,000 te ope kei nga taha o Mawhekingi e karapoti ana. Tera ano tetahi ope whakaaru mo Mawhekingi kei te ahu mai i te noota. Ko taua ope e 500 kei raro hoki i a Kanara Paranga. He autai to ratau kaha, inahoki i tata rawa ratau ki Mawhekingi, e ono tonu maero i toe atu kua tae; otira i kitea e ratou te ope a te Poa he tino nui rawa.

I tonu a Tianara Rapata ki a Kanara Pawera kia piritia te pa tae noa ki te ra whanautanga o te Kuini, te 24 o nga ra o Mei. I whakaae

a Kanara Pawera ki taua tonu, i mea hoki ia ka whakapaua tona kaha ki te pupuri i te pa.

Ko te mate o taua pa he kore muti, haunga te paraoa e nui ana.

• — — — — •

PITOPITO KORERO O TE WHAWHAI.

Kua puta te kupu a Tianara Rapata, kia whakahokia a Tianara 'Pretorius' kia hoki ki tona iwi. Ko tetahi tehei o nga Tianara o te Poa i riro herehere mai i te Ingarahi i mua ake nei. I mea a Tianara Rapata he tangata toa tenei, kaati me tuku honore atu ki tona iwi.

I te makete i tu ki Reirinete i te 21 o nga ra o Pepare nei, ara i te wa e noho mate ana te pa, i penei nga utu o etahi mea i—

Mo te tini miraka 10 -; mo te heeki kotahi e 4 -; mo te heinei kotahi 18 -; mo te pereti taewa 19 -; mo nga pero-tupeka e 3½ e £ 3 58.

Kei te bihia nga iwi maori katoa i raro i te mana o Ingarangi ki te haere ki te whawhai, otira e kore e whakaaetia. E 2000 nga Maori o te noota o Iuia i tino bihia ki te haere hei hoia ma Tianara Rapata.

Ki te korero a tetahi apiha o te Poa i riro herehere mai i te Ingarahi, ko nga hoia katoa a te Poa kei te whawhai inaianei e 75,000.

Kei te kahi moni nga tangata o Wiwi hei hoki i tetahi hoari hei whakahonore i a Tianara Koroti. Kei te kahi moni ano hoki nga tangata o Ruhia hei hoko kapu. Ki ta matou whakaaro kaore noa iho he tikanga e whakahonoretia ai, kaore hoki i riri i a ia te wikitoria o te whawhai. Ki ta matou whakaaro ko tenei mahi a te Wiwi raua ko te Ruhia he whakaatu tonu i te raua kino ki te Ingarahi.

Ki te korero a Teini, Tumuaki o te 'Arani Piri Teiti,' ka tino whakahaerea e ia tenei whawhai a... taea noatia te mutunga, ara kia mateniate katoa ra ano tona iwi.

Ko Tianara Rapata te tangata tino nui atu ona tohu; tohu rangatira, tohu toa, tohu matauranga. Ko tona ingoa ki te roo Ingarahi ko Lord Roberts of Waterford and Kandahar, P.C., K.P., G.C.B., G.C.S.I., G.C.S.E., V.C., D.C.I., L.L.D.

Kua tae a Tianara Waiti kei Ingarangi, na runga i tona mate ia i haere ai. I pangia ia e te piwa ki Reirinete.

Kua whakahokia a Tianara Kataka ki Ingarangi. Ko te Tianara tenei e hinga tonu ana i te Poa. Tera pea ia e uiuia.

I whakahengia e Roore Rapata a Tiamara Warena, me Tiamara Pura, mo te he o te whakahaerenga i te whawhai ki Pionakopa. Te he o Pura he korenga nona ka-re i whakaputa i tona mana ki te tono i a Warena kia n tonu ki Pionakopa, he kore hoki nona ka-re i mahi i te mea i mohiotia e ia he tika.

E rua nga kamupene hoia Mirihi kua hoki ki te kuinga i te ruarua rawa i te oti o nga tangata o ratou kua mate. Mehemea he Maori, tetahi tangi mai ana a te putanga atu o nga morehu ki te kuinga.

NGA RONGO TOMURI O TE WHAWHAI.

Kei te whakahoro te Poa ki Taranawau, kei te whakarere i Arani Piri Teiti i te wehi kei aukatia e te Ingarahi, i te he hoki o te manawa. E 70,000 te ope a Rapata kei te ahu whakararo, ara kei te tika ki Pihouia, engari kaore ano ia kia tapoko noa ki Taranau. He mahi ma te Poa inaianei he aukati hore, ki te taera e ratou te aukati. Ko Karutia kei te hanga he pa whakamutunga mona ki runga i nga maringa. Ki te whakauru iho taheka ka rongo tatou i etahi pakanga nuanui, ki te kore ra e hohoro te hohua o te rongo, kei te tono hoki te Poa inaianei ki nga iwi nuanui kia hohua te rongo, a kaore ano he iwi kia hamumu mai i te wehi i Ingarangi: ko te iwi hoki e whakarururu i te whawhai he tono riri tonu ki a ngoiuoi Ingarangi.

Kotahi te whakaaro o Ingarangi, ko te turaki i nga kawenatanga o Taranawau, o te Arani Piri Teiti, kei waho hoki kia tu ana, a apopo ka timata ano te werowero i ona kaikao.

— * —

HAEREERENGA I NGA TAKIWA

MAORI.

I. NGATI-TAHU.

I taku hekinga mai i te "Kura Takuta" i Otepoti, te tino tane nui o te pito ki te tonga o te Waipounamu, tino raruraru atu au i te mahi a te tangata o oku nei Iwi ki te tono i a au kia korero i nga korero o taku haerenga ki reira. Ehara ianei i a taua i te Maori!

Ta ratou tono tuatahi mo nga mahi tonu o te "Kura Takuta," mo te mahi tapatapahi tangata, me era atu mahi o taua kura, a kia mutu enei korero katahi ano ka ui mai, "Kaore he Maori o tena kuinga?" Taku whakahoki mo tenei patai ko enei korero ka tubia ake nei.

Kaore au e ahei te tiki rawa ki nehera whakateke iho ai i nga korero mo tenei Iwi, heoi ano ko te ratou na ahua tonu i te wa i tae ai au ki o ratou kuinga e rua, i kite ai hoki i a ratou. Ehara i te mea mo Ngati-tahu katoa enei korero, engari mo tetahi o ona hapu ara mo Ngati-Huirapa, e roho ara ki Puketiraki, ki Waihouiti me Otakou hoki.

I taku tenei ki reira katahi ano au ka timo mohio ki te tika o tenei whakatauraki a taua a te Maori, "Patu ngarengaro he tangata, toitu he kuinga (kaika)," a, ka tangi toku ngakam. Ko Otakou hoki ra he pa tino mai i ona ra, he whakamutunga atu no nga waka ree atu o te Rawhiti nei. He para ano a Puketiraki. Ko nga pa hoki ra enei o te hanga rangatira nei, o Tiamara, o Karaiti, o Tuhawaki, o Te Maire, o wai ake, o wai ake. Inaianei kua ngaro te tangata ki te pa, he iti nei nga morehu e toe ana.

TE AHUA O NGA KUIINGA.

Te ahua o nga kuinga o tena Iwi he penei tonu me o te pakeha kuinga nei. Ko nga whare he whare-papa katoa, kaore he whare raupo, te ete, penei me o Ngati-taua o te Tai-rawhiti nei. Ko te wharema i pa ai ana whare kua maaake katoa te mahi, e tu takitahi ara hoki nga whare. Tu noa mai ana tena whare, tena whare, ko ia anake i toa tunga. Kia tatou nei he mehemeke tenei ta mohio, kia tatou na ia ki te Iwi kua pakehatia, kaore he tikanga. Te papai o roto o nga whare penei ano me o te pakeha nei, e ma katoa ana nga mea o roto. Ko runga teepa anake te karinga i nga wa katoa, ehara hoki na te ringaringa e kokomo te kua ki te waha, engari na te pakeha katoa.

He whare manuhiri ano te te kuinga mo nga wa e haere mai ai te tangata ki reira. Taua whare manuhiri he mea hanga pakeha tonu. Engari mehemea ana he manuhiri takitahi e haere ana ki reira, na te tangata kotahi anake toa manuhiri e manauki. Kaore e penei i a tatou nei, ka whakataki au ki te riri-kai. Mehemea tetahi tangata ki te hiahia ki te manuhiri ra, me tono mai e ia kia haere ate ki toa whare i tetahi ahiahi e watea ana, penei ano me ta te pakeha tikanga nei. E ki ana te Etitia o Te Piiwharaurua, "Pakeha enei tatua!"

Ko te Reo o taua Iwi he hawhe pakeha, he hawhe Maori — ara me ki e au he toru kouta pakeha, he kouta Maori. Mohio katoa toa tangata ki te "karawhiu" pakeha — wahiue, taane, koroua, kua. Ko nga tamariki o te tekau-maono tau ka hoki iho, kore rawa tetahi ware reo Maori i pahure. "Ka kino ta ratau nei haere!"

E nehe ma he kehua whakahaehae noku te Maori kore e mohio ki tona ake reo, mau ke ki te reo o te Pakeha. Otira i runga i te tino mohio motuhake o tenei Iwi ki te reo Pakeha, ka murua noatia e au to ratou hara kuware ki te reo o nga tipuna. Anei ia te he ko te hanga tamariki o ngati-taua nei e hangare noa nei ki te reo pakeha, a he kuare ki nga reo e rua te tukunga iho.

TE KARAKIA.

He Iwi karakia tenei. Kotahi rawa te he he kore minita Maori. Ko to ratou minita he pakeha, kaati kaore rawa e ata tau ana ki roto ki nga whakaaro o nga kaumatua. Mo nga tai-tamariki e pai noa atu ana. Te hiahia nui o taua Iwi ko tetahi minita Maori mo ratau. Kua oti te whare-karakia, me te okana a o kei roto, heoi ano e toe ana ko tera e whaka-atutia i runga ake nei, ara ko te minita. E kore pea a Porourangi e whakaaro ki tona teina ki a Tahu e noho kai-kore nui ra!

Tetahi mea whakamiharo o taua kainga ko te "Kura Ratapu" mo nga tamariki. Tāua kura na etahi wāhine pakeha, kai-whakaako o te kura pakeha, i whakatu. Ko te hangaitanga tenei, i o ngati-taua nei wāhine pakeha kaore nei e penci. He titiro noa mai pea ki te aba ra? Te ahua o te whakapono o taua Iwi ka kitea tonutia ki runga ki nga tangata, me a ratou korero. He tino mea whakamiharo tenei, e rua wiki au ki reira kaore rawa au i rongo ki tetahi kupu kino i tetahi tamaiti, pakeke ranei. Me whakaatu ake pea e au, kaore tonu au i roa ki Poneke i taku hokinga mai, ka rongo au i te korero kino i nga Maori i tutaki i au i reira; ki atu hoki au a... "Te Ika-a-Mau, te Ika-a-Mau, ki tona tu reo."

NGA MAHI.

Nga mahi a taua Iwi e rite tonu ana ki nga mahi a nga pakeha o to ratou takiwa, he miraka kau, he mahi oti, he mahi witi. I a au i reira he mahi miraka te tino mahi. E ono nga kau a tena, e rima a tena, e rua-tekau-ma-rima a tena, e mea a tena. Whakaki ai i nga tahaa nunui, tekau-ma-ono karani ki te mea kotahi, ka tuku ai ki te mira mahi pata i Ote-poti, i te tereina o te ata, a hei te tereina o te ahiahi ka whakahokihoki atu ai i nga tahaa. Hei te Paraire whakamutunga o te marama ka haere ratou ki te taone, ki te tiki i nga moni. Kanui te ahuhenua o enei morehu Maori, me te ora tonu hoki!

Kaati ake pea aku korero mo taku Iwi mo Ngati-Huirapa. Otira he kupu whakamutunga ake maku, he whakaatu ake, ahakoa pakeha noa nga tikanga a taku hapu, ko nga whakaaro he tino Maori, he hapu tino atawhai

i te tangata.

(Tena ano nga korero mo etahi takiwa, hei muri atu panuitia ai). E pao ana au inaianei!

"Huirapa e! he pao whakamutunga Tena koe, e heke ana kei raro e au!"

NA TUTERE WI-REPA.

"E TAKA I TO MARAE."

Kei tetahi ake wahi o tenei putanga o ta tatou pepa nga whakamarama mo te mate hou e patu mai nei i te tangata i tawahi, e kii nei ko te "Puponi." Ko te rarangi tera mo ta tatou korero ka tataitia ake nei e au. E mohiotia ana na nga mea whakaparahako rawa o te ao i taki haere, i whakatupu haere taua mate, na te kiore, na te kutukutu, na te rango, na nga toenga o nga mea huhua a te tangata e aia ana ki tahataha. Ko te wahi i te puranga paru ko te wao tonu tena o taua mate. Ko te wahi e muia ana e te kiore he ana tupapaku tena. Na, i roto i nga ra o te pakanga a te Poa raua ko te Ingarahi, ka ara ake ko tenei pakanga nui, ara ko ta te tangata raua ko te mate uruta. Engari ia te mata e rere haere ra i Taranawaara he whakapai kanohi tana, e titaba ana ano i nga wāhine, i nga tamariki, i nga turoro, i nga herehere, e whiriwhiri ana i te uunga atu mona i raro ano i nga ture e whai mana ana e wānanganui o nga Iwi Nunui o te ao. Ko tenei hoa-riri e haere mai nei, kaore ana tiroiro, he tipi tonu, he taoro tonu i te iti, i te rahi, i te pāni, i te pouaru, e kerekere ana i te kiri tangata. Otira e tiroiro ana ano, inahoki kei a ia ano te mohio ki te ata wehe i te tinana e paru ana, i te marae e kino ana — ko tona he-monga hoki tena.

E te Iwi Maori, he aha he kupu kia tatou? Kaore pea he kupu ke ko tenei anake e mau i te whaka-upoko o te kuuwhau nei, ara "E taka i to marae." Whakangaromia te kiore raua ko te kutukutu, patua rawatia ano, ko te mutunga mai ena mea o te kino.

Huna atu nga wahi e muia ana e te rango, te putanga o nga anga kīna, te okenga o nga poaka, te taboronga o nga paru. He kokiri tenei ka tata te paha ki to marae tonu. E ta ma e rika nei ki te haere ki Awherika rawa kawae ai i o koutou toa, ina nga parepare tuta-ta hei whakaarabanga, ko nga parepare e noho mai ai tenei mate whaharabara, whakarihi-riha, i waho. Me pehea oti? Me tatari rawa ranei kia tae mai ka pana ai? Ae, tatari kia tiwehe to maara kumara i te poaka ka anga ai ki te whakaora i te taiapa. Ehara tena i te mahi.

NA APIRANA T. NGATA.

HE PANUI

Ki te tangata e hiahia ana ki te Rawiri, ki te Himene: he nui noa atu nga pukapuka kei a au iaianei: ko te utu:—

<i>He mea nui, kiri noa,</i>	... 2/6
<i>He mea nui, kiri pai,</i>	... 4/-
<i>He mea nui, kiri pai rawa,</i>	5/6
<i>He mea paku, kiri noa,</i>	... 1/-
<i>He mea paku, kiri pai,</i>	... 2/6
<i>He mea paku, kiri pai rawa,</i>	3/6
<i>He Himene,</i>	... 1/-

Maku e utu te Pane Kuini hei tuku atu i nga pukapuka ki a koe.

Na H. W. WILLIAMS,

TE RAU, GISBORNE.

TE PUHANGA I TE PIRINIHA O WEIRI.

No te 5 o nga ra o Aperira ka puhia kohurutia te Piriniha o Weiri ki te teitiana o te rerewe i Parahara, te tino taime o Peratiamu, e tetahi tamaiti tane, 15 nga tau ko Hipito te inga, engari kaore te Piriniha i tu. Tuarua rawa pakutanga o te pitara a taua tamaiti, ko te mata tuatahi i tu ki te nohoanga o te Piriniha, ko te mata tuarua i rere noa i te takiwa kotahi puhi te mataratanga i tona malunga. E mea ana ano taua tamaiti ki te pupuhi rokohanga ka hopukia e tetahi tangata. Ko te Piriniha i roto o tetahi o nga kareti o te tereina e noho ana raua ko tona hoa-wahine, ko te kai-kohuru i waho, i puhia mai ma te wini. He tino waimarie te honeatanga o te tama a te Kuini, otira pa te inoi tonu o te iwi mona i tohungia ai. Ki te ki a Hipito e patu ana ia i te kai-patu i te mano o te tangata ki Awherika. E whakaarotia ana he mea whakatau a Hipito na etahi tangata e whakawhiriraki ana ki te Poa, i maia tata atu hoki o te ra i puhia a e ia te Piriniha i haere ia ki te hui a nga tangata e ta-roko ana i te Poa, e whakakino ana ki te Ingarihi. Ko Parahara te kainga noho o Takuta Reiti (Dr Leyds) te kai-whakahaere a te Pera ki Iuropi katoa. Tino nui atu te whakatakariri o te Ingarihi; kua tae nga waea tangi atu ki te Kuini raua ko taua tama a nga wahi katoa i raro i tona mana, mo a etahi kingi, iwi ata hoki o waho. He tino nui atu te pouri o te kingi o Peratiamu ki te mahinga i taua mahi kino ki tona whenua. Kua tae ano te tangi a Takuta Reiti raua ko Kurutia ki te Piriniha. E haere ana te Piriniha raua ko tona hoa-wahine, i taua wa, ki Kopenehekene, te taime nui o Tenemaaka, ki te whaka-

nui i te ra whanautanga o te kingi o taua whenua, ara te papa o te hoa-wahine o te Piriniha o Weiri. I to raua taenga ki Kopenehekene tino nui atu te powhiritanga i a raua. I etahi haerenga o te Piriniha o Weiri e haere tonu ana ona kai-tiaki, i tenei haerenga ia kaore noa iho ona kai-tiaki, whano tata hoki ia ka aitia.

Ko te tuatahi tonu tenei o te Piriniha o Weiri ki te puhia e te tangata, engari tona whaca te Kuini, ka tuarima rawa nga puhinga; i te tau 1840, i a Mei me Hurae i te tau 1842, i te tau 1849, me te tau 1882. Kore rawa te Kuini i tu. He iwi kore rawa te iwi kohuru ki te pupuhi.

I roto i enei tau 100 kua pahure ake nei ka 56 nga kingi, nga kuini, me nga nuomo kingi, kua puhia kohurutia, engari tokowaru ano i mate rawa. Ko te Kuini o Ahtiria, he wahine ataahua te whakamutunga ki te mate. I okiaia taua Kuini e tetahi tangata o Itari i te mea e eke ana ia ki runga tina i Huitirena, i te tau 1898.

TE KUINI ME TE AIRIHI.

No tenei mara i whakawhiti ai to tatou Kuini ki Aerani, ki te motu o te Airihi. Nui atu te mauaaki me te huri o taua iwi i te taenga atu o te Kuini ki kite i a ratou, katahi ano hoki ia ka haere ki Aerani o nga tau e rima tekau, tona haerenga whakamutunga no te wa ano e ora ana tona hoa-tane te Piriniha Atapeta. He tupato tonu no te Kuini i te puhiahae o te Airihi i wehi ai ki te whakawhiti; i naianei i te Ingarihi i te Kotimana i te Airihi e whawhai ngatahi ana i Awherika mo to ratou Kuini kua totohu nga puhiahae. Kua puta te kaha te toa o te Airihi i tenei whawhai, he nui atu o ratou kua mate. He whakahonore na te Kuini mo te toa o nga hoa Airihi i whakawhiti ai ia ki to ratou motu. No te Airihi etahi tino Tianara o te Ingarihi; no reira te Tiuka o Weringitana, te toa nana nei i whia a Neporiana ratou ko taua ope i te whawhai ki Wataru; no reira a Rore Wuruberi, te toa i tona tai-tamatanga, engari iadanei i te mea kua kororoa, ko ia te upoko o nga hoa katoa a te Ingarihi i te ao katoa; no reira a Rore Rapata, a Rore Kitini, a Tianara Waiti me Tianara Piriti.

I te unga o te Kuini ki Aerani ka homai ki a ia he koroa, he mea kato mai no runga i te urupa o Pateriki, te tangata nana i whakatahuri a Aerani ki te whakapono, katahi ka titia e ia ki tona poho. He koroa (Shamrock) te pare o te Airihi, he kotimana ano to te Kotimana, he roohi to te Ingarihi, he hui to te Maori.

NGA HUI O TE HAHĪ.

No Pepuere nei i tu ai te hui o te Hahi Maori o te takiwa o Heretaunga, i te Pihopātanga o Waiapu, ki Porangahau. I reira te Pihopa me nga minita tokorima, hui atu ki nga mangai reimana tekau ma waru.

I puta nga kupu whakamihi mo te whai-korero a te Pihopa. I whakaatu te Pihopa i te take nui o te hui: he tiro-tiro i nga mate o te hahi, i nga mea e ngoikore ana, a he kimi tikanga hoki hei rongoa mo aua mate. He tohu no te whakapono ngoikore, ngutu-kau, no te karakia whakauaua, nga whare-karakia paru, pakaru, te kore o nga tamariki e whakakona i nga Ratapu, te kore kaore e kakama te karakia i roto i nga whare-karakia. He aru no te tangata i nga whakahaunga a 'Nehe Hatana' i panuitia i te NAMA 21,] he kore hoki kaore e tango auau i te Hapa a te Ariki.

Kotahi tekau nga motini i whakaetia, kua tūhūhia ki te pukapuka, otira te mea nui e whai tikanga ai te motini kia whakatutukitia. Tena koa ka pehea te mutunga o tenei motini, "He ki tenei ki nga minita Maori, me nga tangata o te Hahi, me mutu te haere ki nga tohunga Maori. He mea hoki tera e heke haere ai te whakapono. Engari me pelhi te katoa i aua mahi maori." I whakaaro matou e kore rawa e riro ma te hui e tohutounga minita, me nga tangata o te Hahi kei tautoko i nga tohunga Maori, e tino marama ana hoki te whakahe a nga Karaipiture i nga mahi maori.

I whakaritea ko Remuera te Urupu hei reimana Maori ki te Hinota o te Pihopātanga, mo te pootitanga a Hurae nei. Ko te hui a tera tau ka tu ki Whakapaui, i te takiwa o Mohaka tae atu ki Nukutaurua.

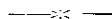
No Maehe ka tu te hui o te Takiwa o Tauranga ki Maketu; i reira ano te Pihopa, nga minita tokoono, me nga mangai reimana tekau ma wha. I mua-upoko tonu o te whai-korero a te Pihopa tona tino kupu. I mea ia, "I maha ai nga raruraru e pa nei ki te tangata, he wareware nona ki tona Kai-hanga, he whakaparahako ki tona Kai-whakaora, ki a Ihu Karaiti." I mua atu o te whawhai a te Maori raua ko te pakeha i tahuri te Maori ki te whakapono, no muri mai ka potatutatu te whakaaro, ko te takahanga a etahi iwi i te whakapono otira, kua timata te hoki mai. [Ina hoki kei Awherika te whawhai kei te potatutatu noa atu te whakaaro o etahi tangata i konei, ki ta ratou hiahia me korero whawhai anake he korero mo 'Te Pipi,' ko nga korero whakapono hei aha.]

E 21 nga motini i whakaetia. He motini ano i ahu mo te whakaako i nga tamariki i nga Ratapu; mo te pelhi i nga mahi tohunga Maori, i te kai waipiro, i nga kanikani pakeha me te haka Maori. I motinitia ano hoki kia timata te kōhi mōhi hei whakahoki i te wero a Atirikona Hamiora Wiremu kia whakanuia nga oranga minita. I whakataua kia tu te hui a tera tau ki Rotorua.

NGA RONGO WHAKAMUTUNGA.

E whakaturia ana e te Kawanatanga he kura mabi a-ringā hei whakaako i nga tamariki Maori ki te Tai-rawhiti, ki Hokianga ki Wai-kato. Tera e tu to te Tai-rawhiti ki Taumata-o-Mihi, Waiapu, i te mea kua tapaea noatanga atu e Eruera Kawhia he whenua ki te Kawanatanga. Kia ora te Kawanatanga!

NGA TIKANGA O TE PIPIWHARAURUA.

I. Ki te tuhi mai ki te Pepa me penei—
TE ETITA O TE PIPIWHARAURUA.
TE RAUKAHIKATEA,
KIHIPANE.

Kāua rawa e tuhia te ingoa o tetahi tangata

II. Kotahi putanga o te Pepa i te marama, hei te wiki whakamutunga.

III. Ko te utu o te Pepa e rima hereni (5/-) mo te tau.

IV. Ko nga moni katoa e tukua mai ana ki Te Pipiwharaurua, me nooti o te Poutapeta; otira ki te kore o taea tena, e pai ana ano te tuku mai ki te pane-kuini, engari hei nga mea kotahi kapa.

NGA HUA KAREAO MA TA TATOU MANU.

£1 ss. Rev. H. P. Haata. £1. Mrs. Grant. 5s. William Phillips. Ngawari, Pua Rakau, Nikorima Popatara, Mr. McDonnell, Moka Tino, Hawiri Wahapu, Waikura Taatuhī-o-rongo, Komene te Ito, Hakarua Pakeha, Aperahama Kenata, Riripotaka Wikiriwhi, Te Rere Paipa, Pirika Hape, Henare Werahiko, Horomona Parau, Eruei Hohupa, W. Tamaipeara, Aporo Paerata, Tiwini Poharanga, Rotu Tates, Harata Tangihare, Wiremu Karaka, Rev. A. Rangitane te Kuru, Napoleon Heta, Mihuere Koura, P. Waiapu, Repiha, Hira Paea, 3s. Mr. Downey. 2s. Tiopira Paerata, Hori Teihi, Huroa, Hohaia te Houta, Mr. Logan, Harowe Teri, Kare Hataraka, Tiniwa Whatanui, Apirana Pahina. 2s. H. Rangitua, Hori te Ariki, Henare te Maitre, Tuhaka.